

Električni krugovi

Osnovne definicije

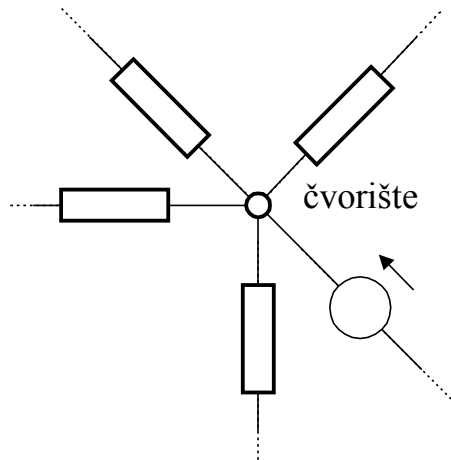
Lit.: V. Naglič: Osnovi teorije mreža, p. 1.1-1.5

OSNOVNE DEFINICIJE

- Signali: napon i struja
- Elementi: otpor, induktivitet i kapacitet

ČVORIŠTE

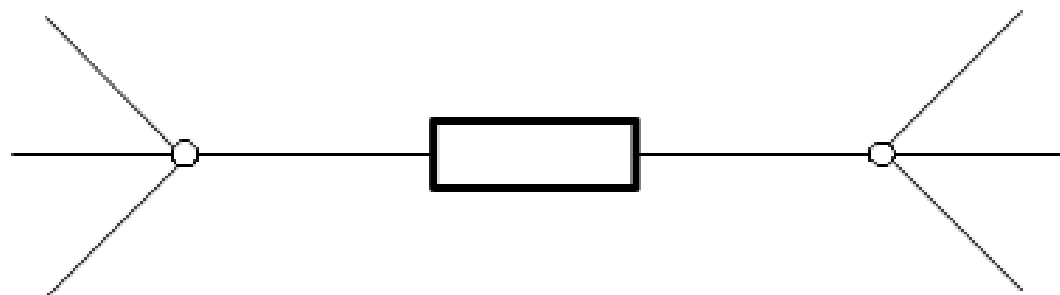
- Točka u mreži na koju su spojene dvije ili više priključnica

O

GRANA

- Element s dvije priključnice spojen na dva čvorišta mreže

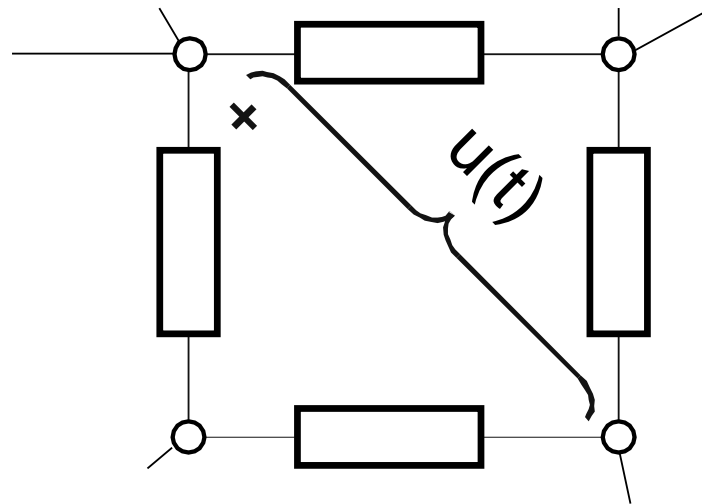
Grana električne mreže

- Svakoj grani električne mreže pridružena je funkcija $i(t)$:
  - $i(t)$ je vremenski ovisna
  - definirana je valnim oblikom $\rightarrow$ matematičkim izrazom i
  - smjeromi naziva se **strujom grane**.
- Smjer struje grane označava se strelicom.

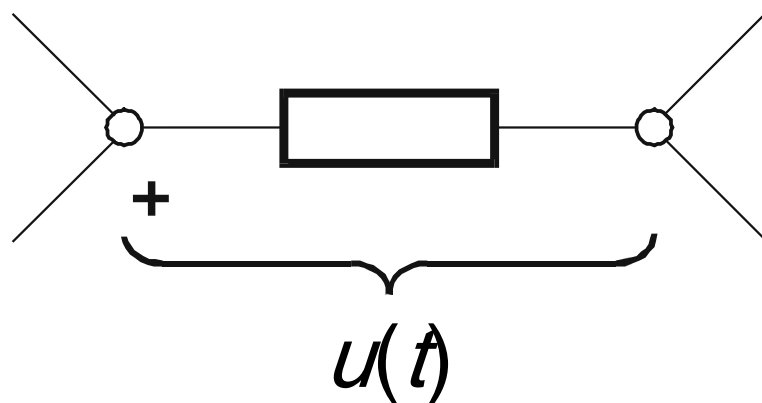
Struja grane električne mreže

- Svakom paru čvorišta mreže pridružena je funkcija $u(t)$:
  - $u(t)$ je vremenski ovisna funkcija napona
  - definirana valnim oblikom $\rightarrow$ matematičkim izrazom i
  - smjerom.
- Orijentacija napona se označava znakom “+” na jednom od dvaju pridruženih čvorišta.

Napon para čvorišta električne mreže

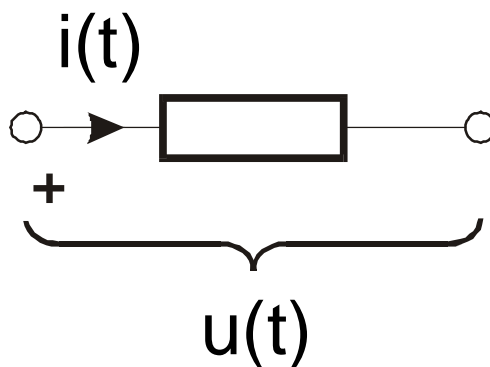
- Napon pridružen paru čvorišta na kraju grane mreže naziva se **naponom grane**.

Napon grane električne mreže

Združena referentna usmjerenja.

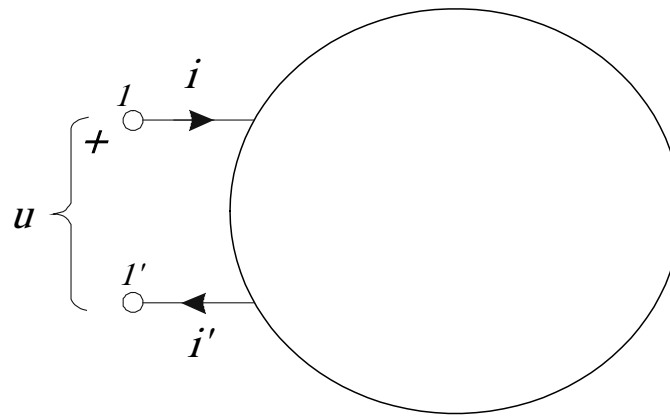
- Znak “+” napona grane na čvorištu kroz kojeg je strelica za oznaku smjera struje grane usmjerena prema elementu.

Združena referentna usmjerenja napona i struje

■ PRILAZ

- Par priključnica ili polova sa svojstvom:
- struja, koja ulazi na jedan pol jednaka je struji koja izlazi kroz drugi.

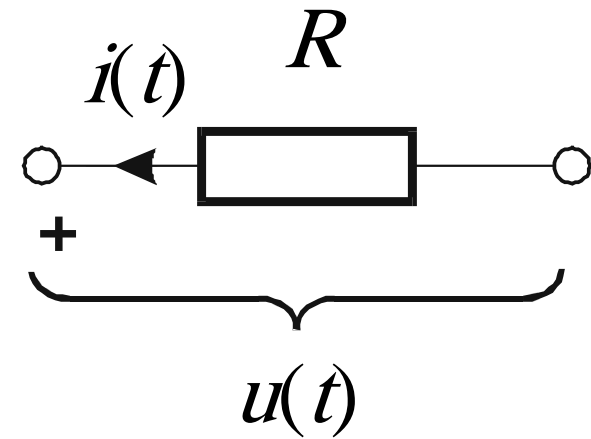
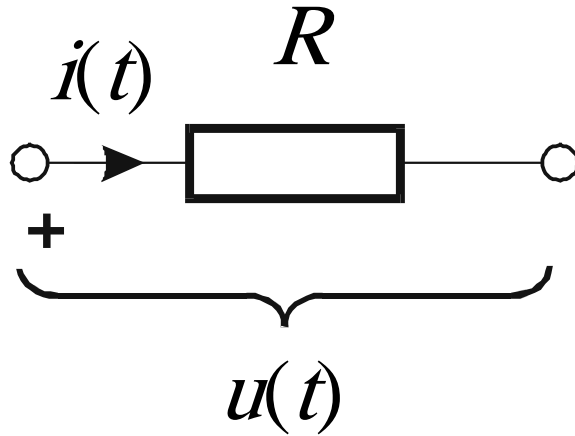
- Ako je $i=i'$ $\rightarrow$ polovi 1 i 1' čine *prilaz*.

0

- U svrhu analize
  - Za svaku granu električne mreže mora biti poznat matematički odnos između struje i napona.
$$u=f(i) \quad \text{ili} \quad i=f(u)$$
- On vrijedi za združena referentna usmjerenja struje i napona grane.
- Oblik relacije ovisi o prirodi elementa promatrane grane
- Ako orijentacije struje i napona nisu u skladu sa združenim referentnim usmjerenjima, tada odgovarajuća matematička relacija ima suprotni predznak.

Primjer $\rightarrow$ otpor

0

Svojstva i klasifikacije

■ KONCENTRIRANOST PARAMETARA

- Idealizirani elementi → elementi sa **zbijenim** ili **koncentriranim** parametrima.
- Električna svojstva ne ovise o njihovim fizičkim dimenzijama.
- Mreže ili elementi čija su električna svojstva ovisna o njihovim fizičkim dimenzijama, nazivaju se mrežama odnosno elementima s **raspodijeljenim** ili **distribuiranim** parametrima.

- U realnim krugovima

- realne električne naprave karakterizirane su između ostalog i svojim fizičkim dimenzijama.

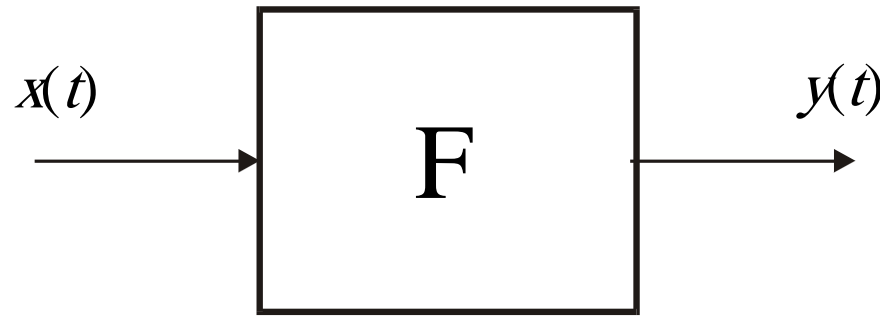
- U nadomjesnim krugovima - modelima

- električne naprave su predstavljene koncentriranim elementima bez fizičkih dimenzija.

■ LINEARNOST

- Cilj analize neke električke mreže je određivanje jedne ili više nepoznatih veličina struja ili napona u njenim granama, koje se nazivaju
  - **odzivom,**
- uz jednu ili više poznatih veličina struja ili napona u drugim granama, koje se nazivaju
  - **pobudom ili poticajem.**
- Najčešće se radi o jednoj funkciji odziva i jednoj funkciji pobude.

- Mreža $\rightarrow$ sistem s jednim ulazom ili pobudom $x(t)$ i jednim izlazom ili odzivom $y(t)$.

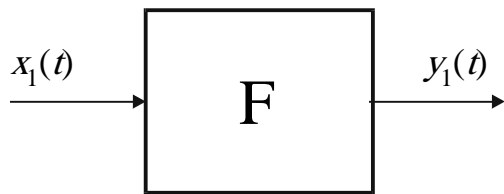

- Sistem $\rightarrow$ operator koji djeluje na funkciju pobude

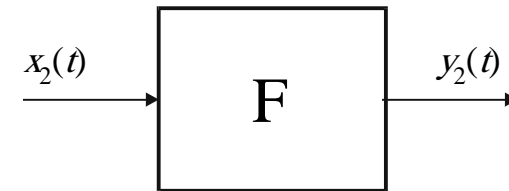
$$y(t) = F[x(t)]$$

gdje je F operator.

- Električna mreža je linearna ako je F linearni operator
- $\rightarrow$ zadovoljava princip superpozicije:
  - Ako je $y_1(t)$ odziv na pobudu $x_1(t)$, a $y_2(t)$ odziv na pobudu $x_2(t)$, tj.

$$y_1(t) = F[x_1(t)]$$

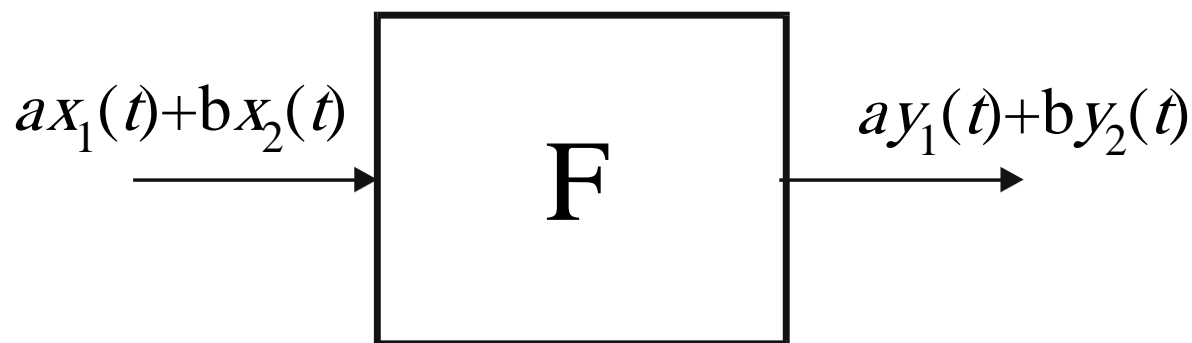
$$y_2(t) = F[x_2(t)]$$

- tada je odziv na linearnu kombinaciju dviju pobuda $x_1(t)$, i $x_2(t)$, jednak linearnoj kombinaciji odziva $y_1(t)$ i $y_2(t)$.

$$F[a \cdot x_1(t) + b \cdot x_2(t)] =$$

$$= a \cdot F[x_1(t)] + b \cdot F[x_2(t)] =$$

$$= a \cdot y_1(t) + b \cdot y_2(t)$$

za sve moguće x_1, x_2, y_1, y_2 , kao i konstante a i b . 0

■ VREMENSKA NEPROMJENJIVOST

■ Svojstvo vremenske nepromjenjivosti mreže :

- oblik odziva $y(t)$ na pobudu $x(t)$ ne ovisi o trenutku nastanka pobude.
- Za takvu mrežu vrijedi
$$y(t-T) = F[x(t-T)]$$

za svaki $x(t)$, $y(t)$, i za svaku realnu veličinu T .

■ Mreže koje su u nastavku razmatrane su:

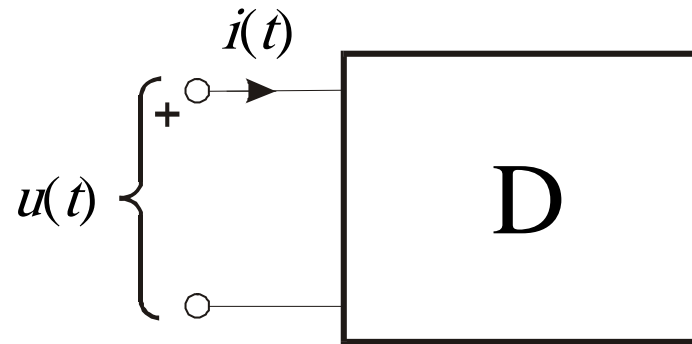
- **linearne,**
- **vremenski nepromjenjive i**
- **sadrže elemente s koncentriranim parametrima.**

■ PASIVNOST, AKTIVNOST I GUBICI U ELEKTRIČNIM KRUGOVIMA

■ PASIVNOST I AKTIVNOST

- Svojstvo mreže da apsorbira, ili isporučuje električnu energiju.

- Primjer: dvopol

- Uz struju $i(t)$ i napon $u(t)$ $\rightarrow$ trenutni iznos snage isporučen krugu

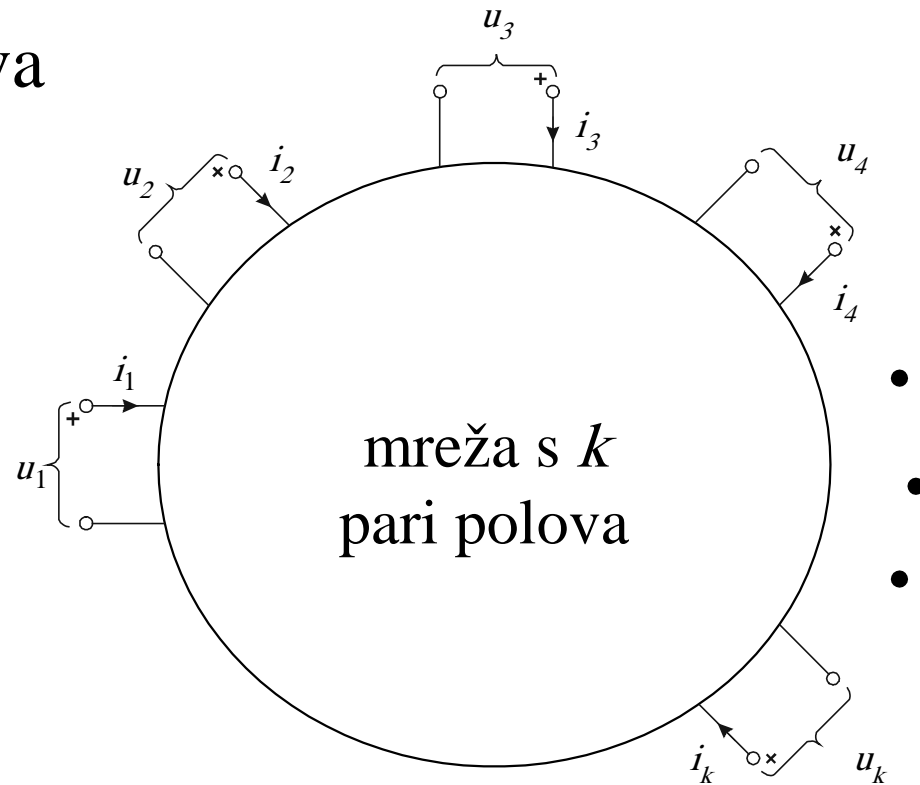
$$p(t) = u(t) \cdot i(t)$$

Ukupni iznos energije $E(t)$ isporučene dvopolu do trenutka t

$$E(t) = \int_{-\infty}^t p(\tau) d\tau = \int_{-\infty}^t u(\tau) \cdot i(\tau) d\tau$$

- Ako je $E(t) > 0 \rightarrow$ mreža je apsorbirala pozitivnu energiju.
- Ako je $E(t) < 0 \rightarrow$ mreža je isporučila okolnom svijetu pozitivnu energiju, odnosno apsorbirala negativan iznos energije.
- **Pasivna mreža** $\rightarrow$ ukupan iznos primljene energije veći je ili jednak nuli, za svaki t i za bilo koji $u(t)$ i $i(t)$.
- **Aktivna mreža** $\rightarrow$ mreža koja nije pasivna.

- Za mrežu s više pari polova

- Mreža sa K prilaza je pasivna ako je za bilo koji oblik $u_k(t)$ i $i_k(t)$ ($k=1,\dots,K$) ukupna bilanca energije apsorbirane do trenutka t , **pozitivna, tj.**

$$E(t) = \sum_{k=1}^K \int_{-\infty}^t u_k(\tau) \cdot i_k(\tau) d\tau > 0$$

- Ako su naponi $u_k(t)$ i struje $i_k(t) \rightarrow$ signali s konačnom energijom, tj. ako vrijedi

$$\int_{-\infty}^t u_k^2(\tau) d\tau < \infty \quad \text{i} \quad \int_{-\infty}^t i_k^2(\tau) d\tau < \infty$$

(Iznosi $u_k(t)$ i $i_k(t)$ za ekstremne iznose od t jednaki su nuli:

$$u_k(\infty)=u_k(-\infty)=0 \quad \text{i} \quad i_k(\infty)=i_k(-\infty)=0),$$

tada je mreža za koju vrijedi

$$E(\infty) = \sum_{k=1}^K \int_{-\infty}^{\infty} u_k(\tau) \cdot i_k(\tau) d\tau = 0 \quad \text{za svaki } u_k(t) \text{ i } i_k(t).$$

MREŽA BEZ GUBITAKA.

- Pasivne mreže bez gubitaka imaju sposobnost **spremanja energije**,
jer mogu svu primljenu energiju vratiti vanjskome svijetu.

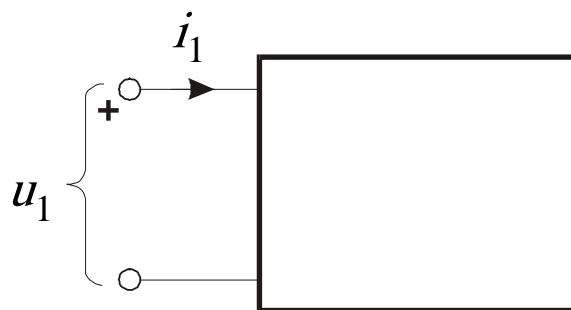
Električni krugovi

Elementi električnih krugova

Lit.: V. Naglič: Osnovi teorije mreža, p. 2.1-2.4

Elementi električnih krugova

- Elementi električnih krugova mogu biti:
  - jednostavni elementi s dvije priključnice → dvopoli

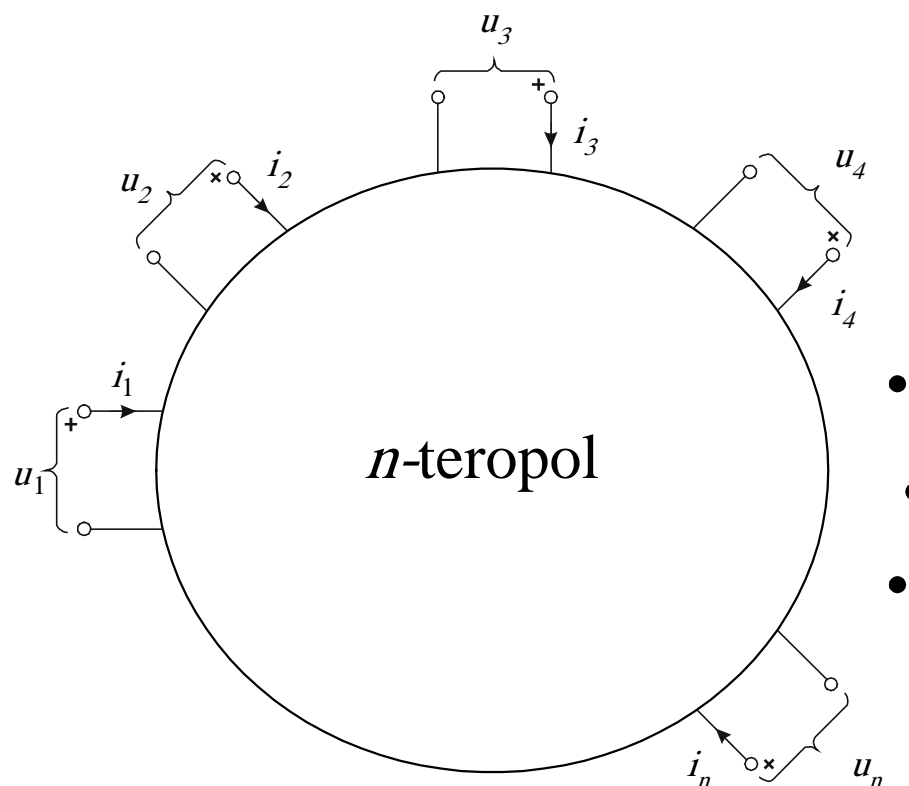

- mreže s 4 priključnice ili četveropoli

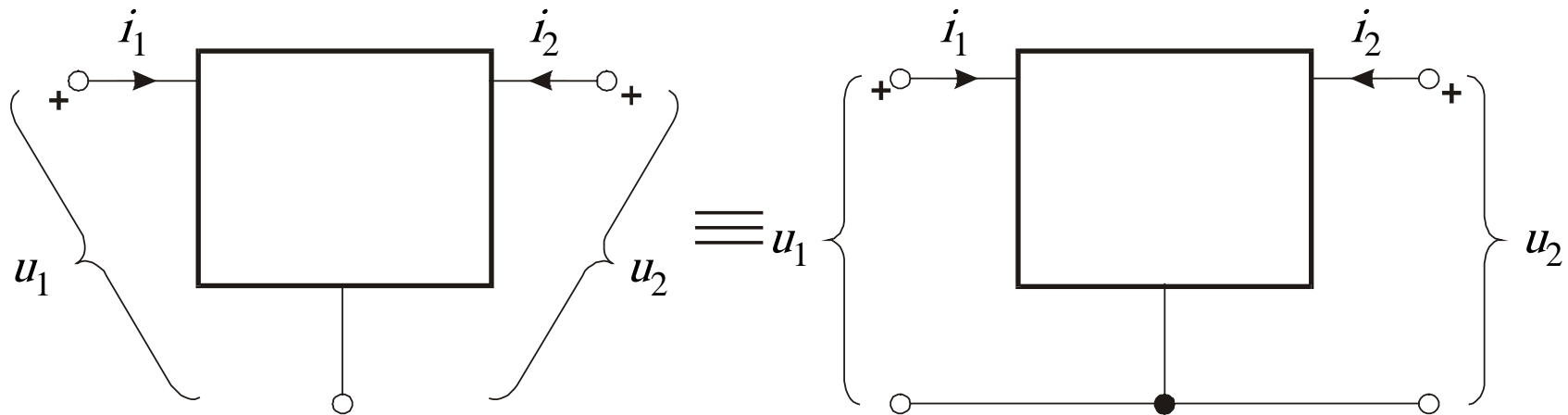
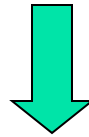

- ali i vrlo složeni podsistemi s više priključnica ili polova

- Broj prilaza ne mora biti jednak polovini broja polova.
  - Npr. mreža s 3 priključnice (tropol)

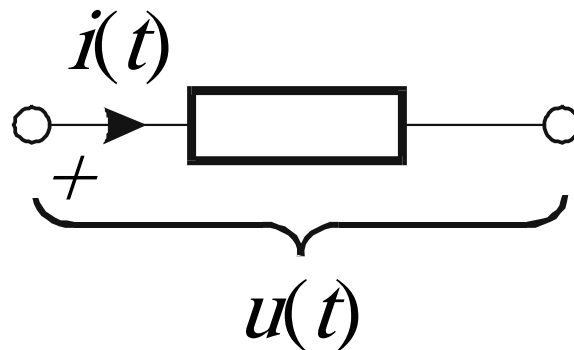

Mreže s dva prilaza.

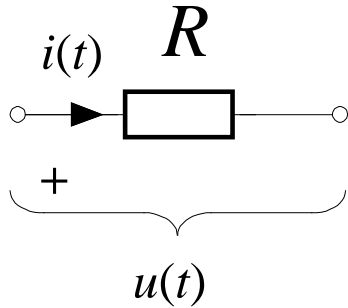
- Jedna od priključnica je zajednička za oba prilaza.

Dvopolni elementi

- Osnovni dvopolni pasivni elementi električnih krugova:
  - otpor R
  - kapacitet C i
  - induktivitet L .
- Njihovi simboli i odnosi između napona $u(t)$ i struje $i(t)$, definirani su za *združena referentna usmjerenja*.

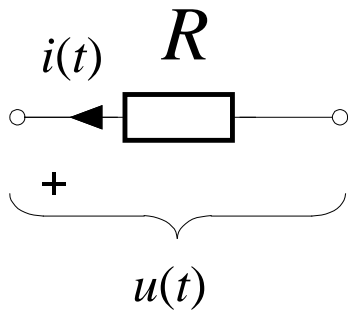
■ OTPOR

$$i(t) = \frac{u(t)}{R}$$

$$u(t) = R \cdot i(t)$$

■ Ako nisu zadovoljena združena referentna usmjerenja

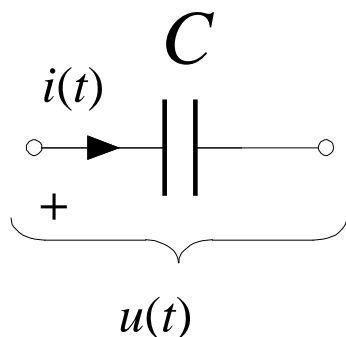

$$i(t) = -\frac{u(t)}{R}$$

$$u(t) = -R \cdot i(t)$$

■ OTPOR je pasivni element jer vrijedi $E(t) > 0$

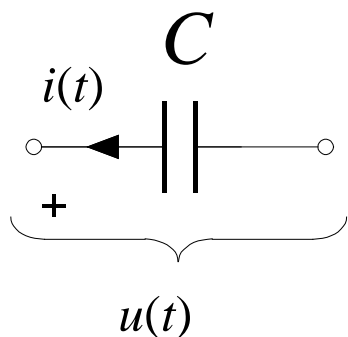
KAPACITET

$$i(t) = C \frac{d u(t)}{d t}$$

$$u(t) = \frac{1}{C} \int_{-\infty}^t i(\tau) d \tau = u_C(0) + \frac{1}{C} \int_0^t i(\tau) d \tau$$

Ako nisu zadovoljena združena referentna usmjerenja

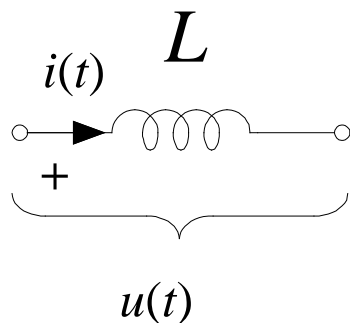

$$i(t) = -C \frac{d u(t)}{d t}$$

$$u(t) = -\frac{1}{C} \int_{-\infty}^t i(\tau) d \tau = -u_C(0) - \frac{1}{C} \int_0^t i(\tau) d \tau$$

KAPACITET je pasivni element jer vrijedi $E(t) = C \frac{u^2}{2} \geq 0$

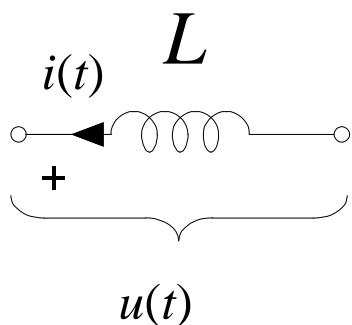
■ INDUKTIVITET

$$i(t) = \frac{1}{L} \int_{-\infty}^t u(\tau) d\tau = i_L(0) + \frac{1}{L} \int_0^t u(\tau) d\tau$$

$$u(t) = L \frac{di(t)}{dt}$$

- Ako nisu zadovoljena združena referentna usmjerenja

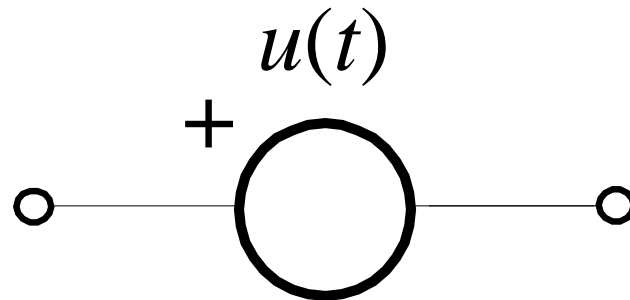

$$i(t) = -\frac{1}{L} \int_{-\infty}^t u(\tau) d\tau = -i_L(0) - \frac{1}{L} \int_0^t u(\tau) d\tau$$

$$u(t) = -L \frac{di(t)}{dt}$$

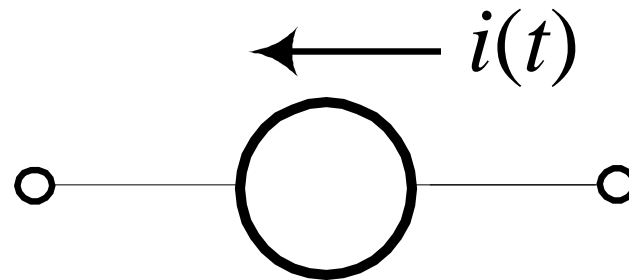
- Induktivitet je pasivni element jer vrijedi $E(t) = \frac{1}{2} L \cdot i^2(t) \geq 0$

- Aktivni dvopoli $\rightarrow$ izvori funkcija pobude:
  - ***NAPONSKI*** i ***STRUJNI IZVOR***.
- ***Naponski izvor*** $\rightarrow$ element na čijim priključnicama djeluje napon iznosa $u(t)$, bez obzira na iznos struje.

Naponski izvor

- ***Strujni izvor*** → element, koji definira struju grane $i(t)$, bez obzira na napon između njenih čvorišta.

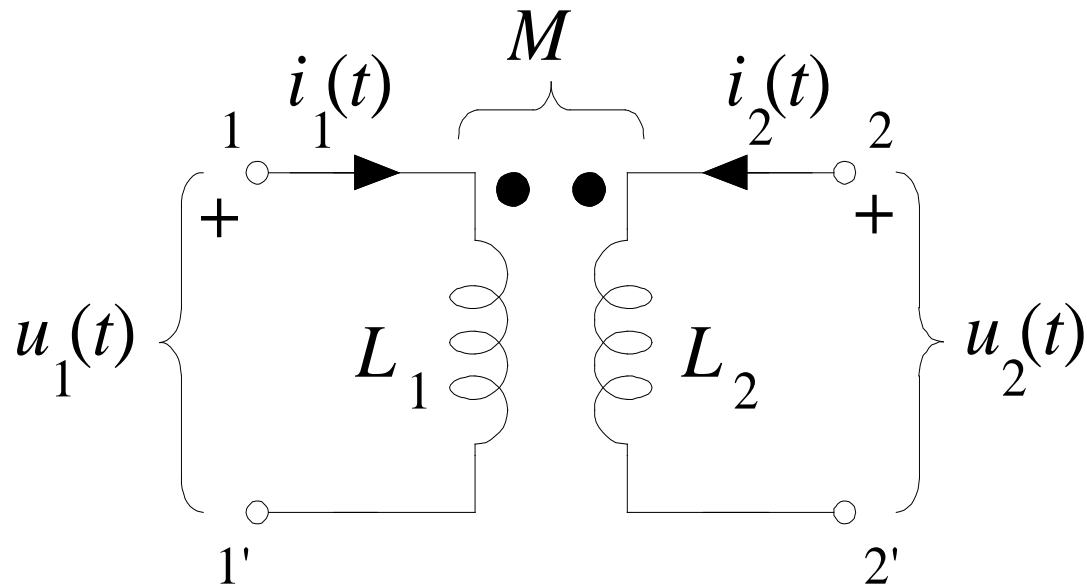

Strujni izvor

Četveropolni elementi

- **Transformator** → dva induktiviteta koji su međuinduktivno vezani

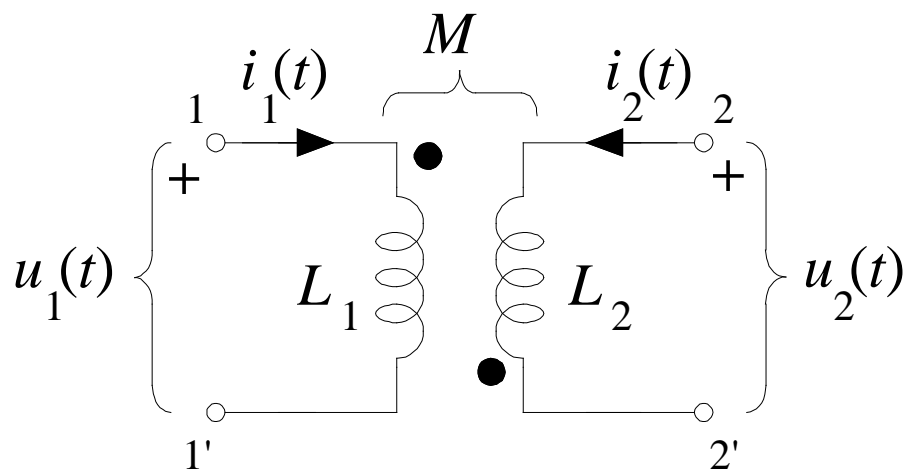
- Veze među naponima i strujama na njegovim prilazima određene su izrazima

$$u_1(t) = L_1 \frac{di_1}{dt} + M \frac{di_2}{dt}$$

$$u_2(t) = +M \frac{di_1}{dt} + L_2 \frac{di_2}{dt}$$

- L_1 i $L_2 \rightarrow$ induktiviteti
- $M \rightarrow$ međui induktivitet.

- Međuinduktivitet M može imati + ili – predznak.
- Pozitivni predznak $\rightarrow$ ako se smjer struje i položaj točke nalaze u istom odnosu na oba prilaza četveropola.
- U suprotnom, predznak međuinduktiviteta je negativan.
- Za slučaj prema slici

vrijedi

$$u_1(t) = L_1 \frac{di_1}{dt} - M \frac{di_2}{dt}$$

$$u_2(t) = -M \frac{di_1}{dt} + L_2 \frac{di_2}{dt}$$

- Ponekad umjesto međuinuktiviteta $\rightarrow$ koeficijent veze:

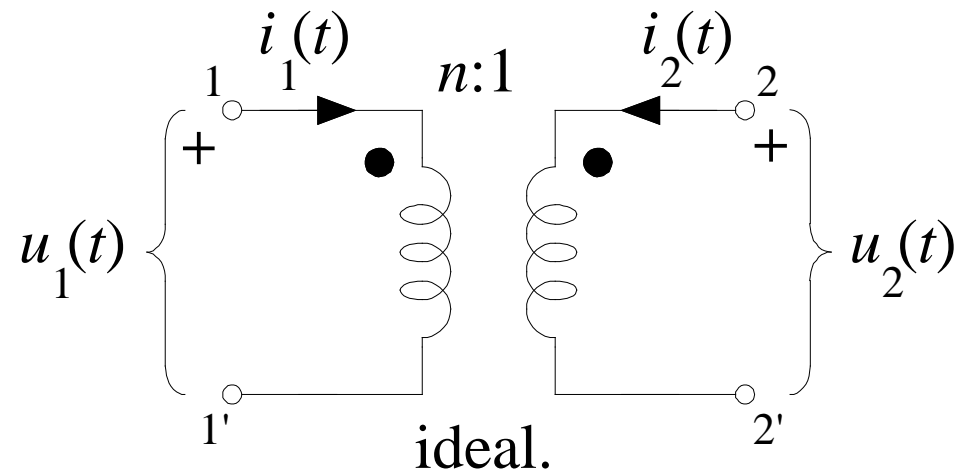
$$k = \frac{M}{\sqrt{L_1 L_2}}$$

- k je po apsolutnome iznosu uvijek manji od jedinice

$$0 < |k| < 1$$

- Transformator s $k=1$ naziva $\rightarrow$ **perfektni transformator**
- U praksi ne postoji transformator sa $k=1$, ali postoje slučajevi kada je k vrlo blizu jedinice.

■ Idealni transformator

- po nazivu, a i po simbolu sličan transformatoru
- u potpunosti definiran bezdimenzionalnim parametrom n .
- $n \rightarrow$ *omjer transformacije* $\rightarrow$ realan broj

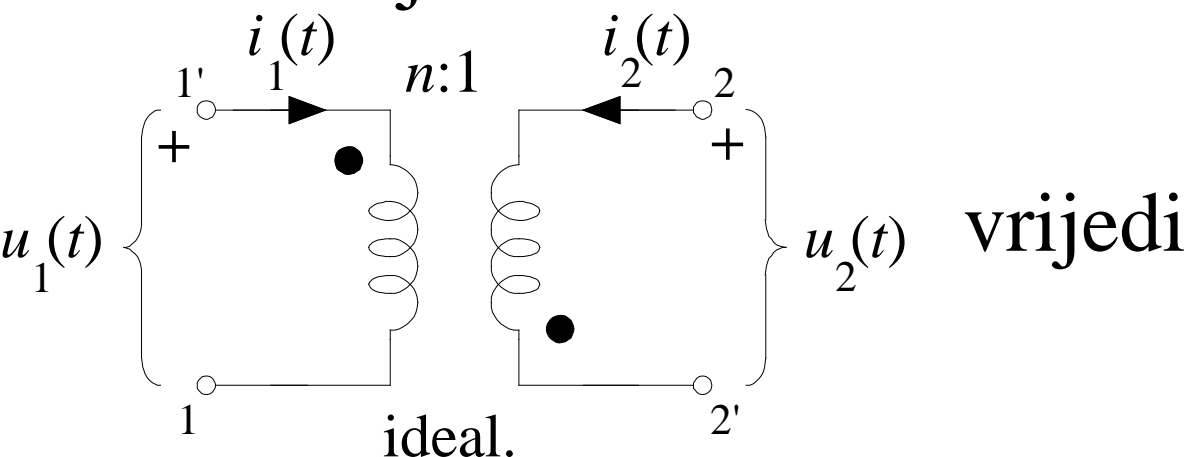
Definicijske jednačbe idealnog transformatora

$$u_1(t) = n \cdot u_2(t)$$

$$i_1(t) = -\frac{1}{n} \cdot i_2(t)$$

■ Idealni transformator

- Predznak parametra n određen je položajem točaka i smjerova struja primara i sekundara
- Za slučaj na slici

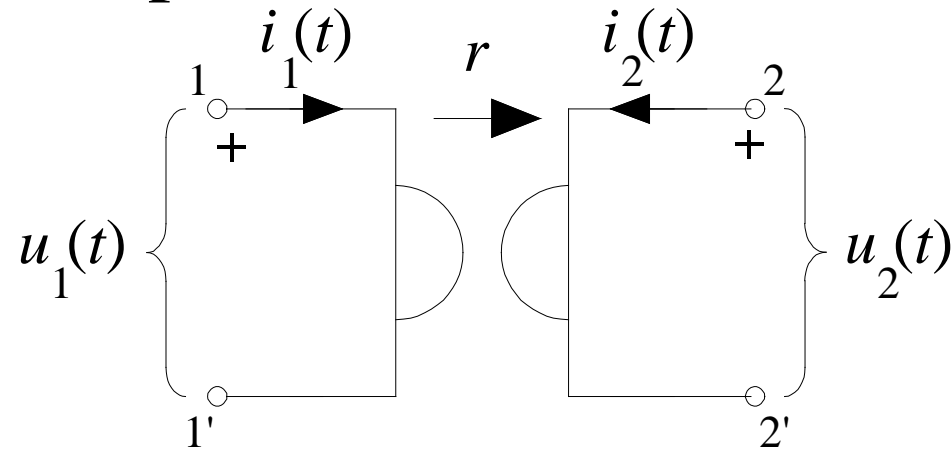

$$u_1(t) = -n \cdot u_2(t)$$

$$i_1(t) = \frac{1}{n} \cdot i_2(t)$$

- Idealni transformator $\rightarrow$ pasivni četveropol bez gubitaka.
- $E(t)=0$ za svaki t , $\rightarrow$ nije u stanju ni spremiti energiju.

- **Girator** je četveropol određen simbolom

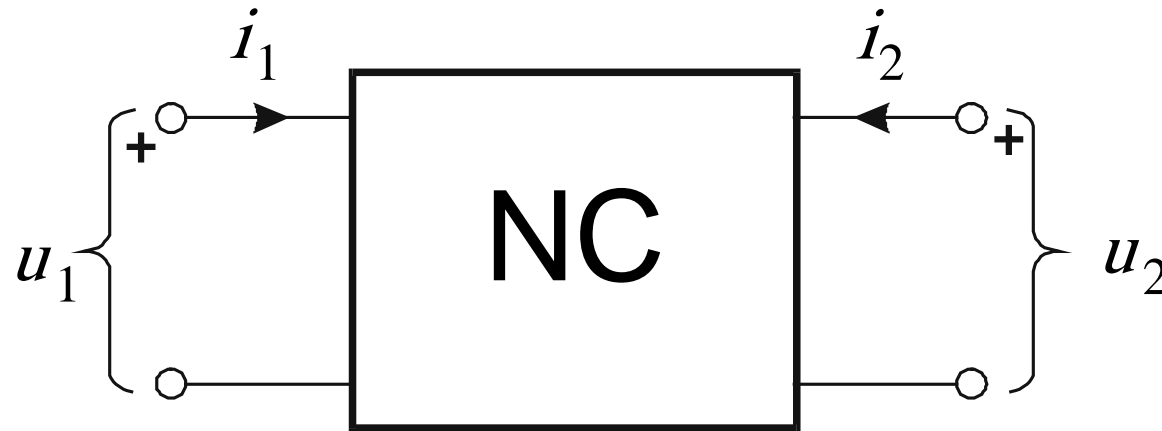
i definicijskim izrazima

$$u_1(t) = r \cdot i_2(t)$$

$$u_2(t) = -r \cdot i_1(t)$$

- $r \rightarrow$ pozitivna i realna konstanta, koja ima dimenziju Ω .
- Girator $\rightarrow$ pasivni četveropol bez gubitaka
- $E(t)=0$ za svaki $t \rightarrow$ nije u stanju ni spremiti energiju.

- **Negativni konvertor** je četveropolni element definiran općim simbolom na slici

i izrazima

$$u_1(t) = k_1 \cdot u_2(t)$$

$$i_2(t) = k_2 \cdot i_1(t)$$

$$k = k_1 \cdot k_2$$

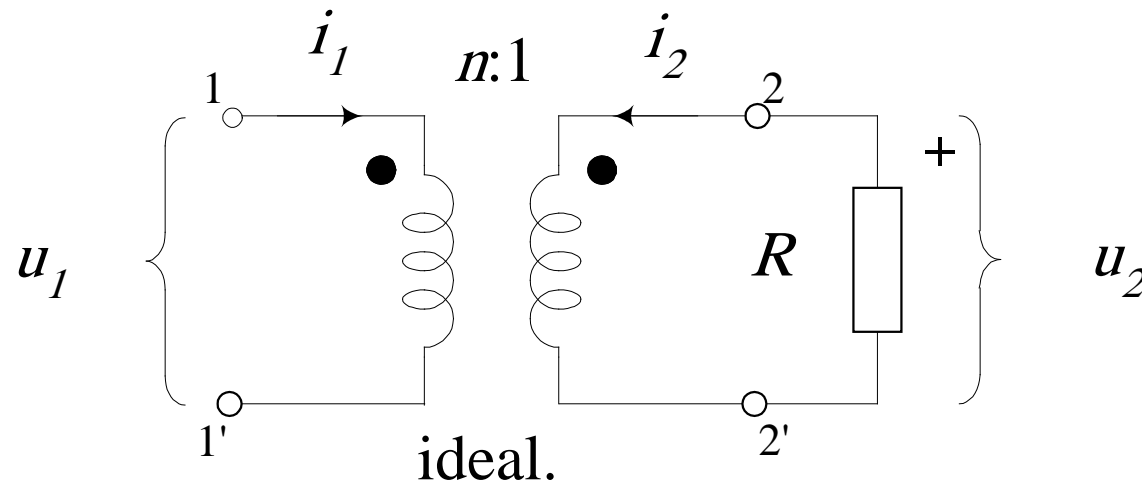
$k \rightarrow$ omjer konverzije $\rightarrow$ realna konstanta

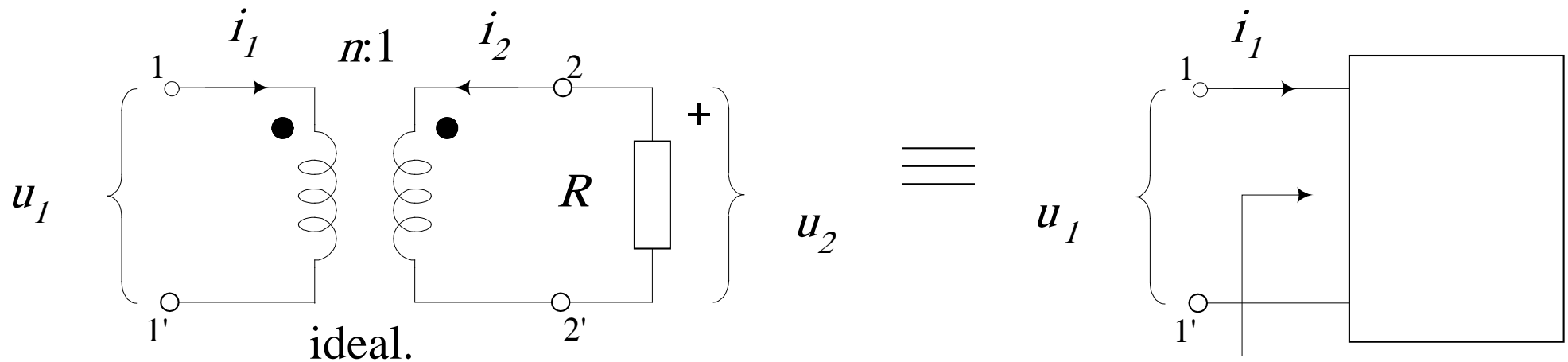
- Važno svojstvo idealnog transformatora, giratora i negativnoga konvertera jest

transformacija otpora (impedancije).

- Ako npr. se na priključnice 2-2' idealnoga transformatora spoji otpor R , dobiva se mreža

- Cijelu mrežu moguće je razmatrati kao dvopol s priključnicama 1-1'.

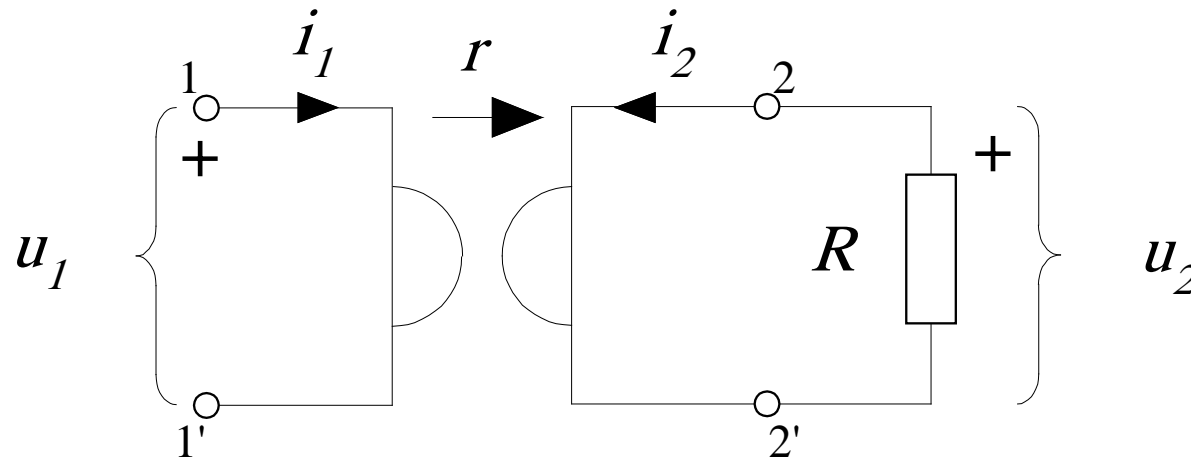

- Otpor R_{ulT} gledan sa priključnica 1-1' jednak je R_{ulT}

$$R_{ulT} = \frac{u_1}{i_1} = -n^2 \frac{u_2}{i_2} = n^2 R$$

- Zaključak: Idealnim transformatorom je moguće promijeniti vrijednost otpora.

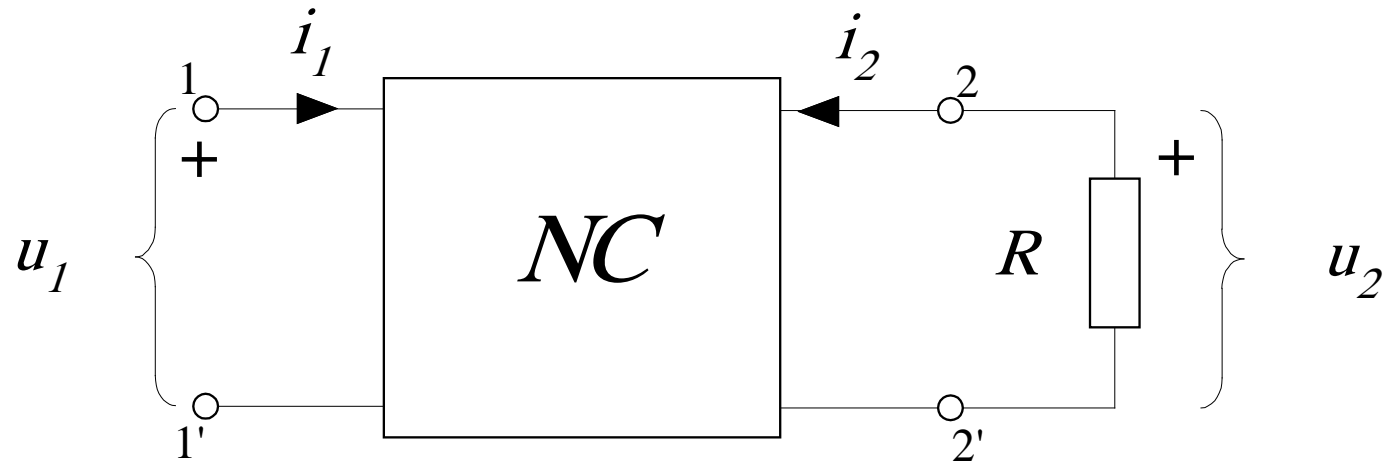
- Ako se isti postupak primjeni na girator

$$R_{ul_G} = \frac{u_1}{i_1} = -r^2 \frac{i_2}{u_2} = \frac{r^2}{R}$$

→ **transformator mijenja** vrijednost otpora
 → **girator je invertira.**

- Ako se na priključnice 2-2' negativnog konvertora spoji otpor R

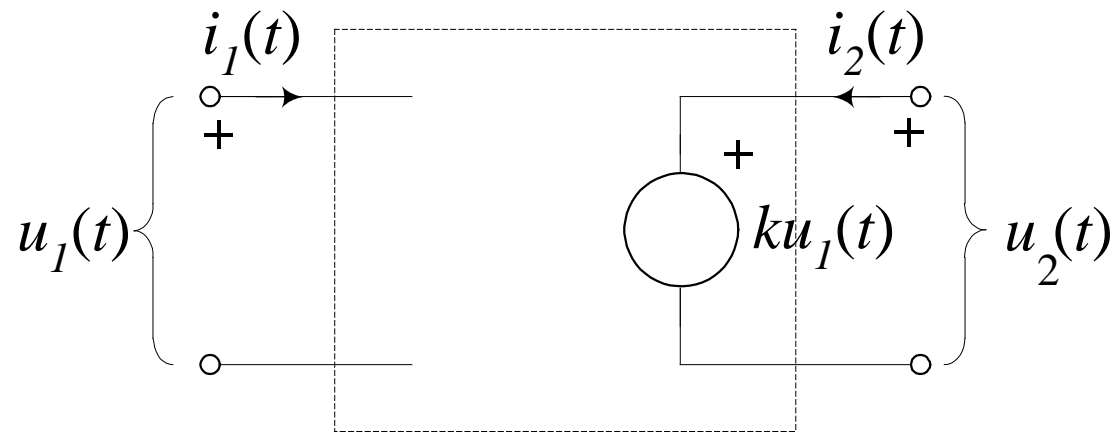

tada je otpor R_{ul} gledan sa 1-1' $R_{ul_{NK}} = \frac{u_1}{i_1} = \frac{k_1 \cdot u_2}{k_2^{-1} \cdot i_2} = -k_1 k_2 R$

- Ulazni otpor **negativnog konvertora** proporcionalan je negativnome iznosu otpora priključenog na njegov izlaz.
- Funkcija **negativnog konvertora** je **promjena predznaka** otporu R .

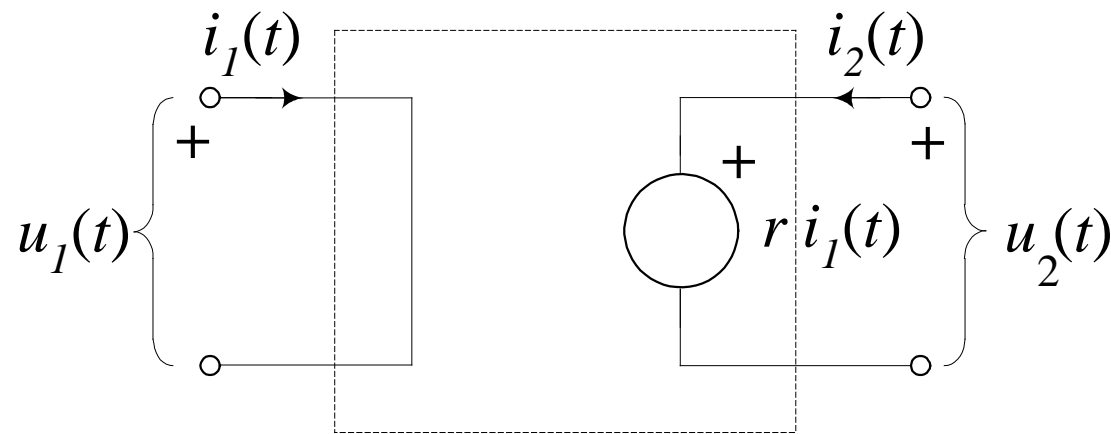
- **Ovisni izvori**
- **Ovisni izvori** su aktivni četveropoli, koji sadrže strujni ili naponski izvor ovisan o nekoj struji ili naponu u mreži.
- Postoje četiri vrste ovisnih izvora.

- **Naponski ovisni naponski izvor (NONI) →** aktivni četveropol, koji sadrži naponski izvor ovisan o nekome naponu u mreži

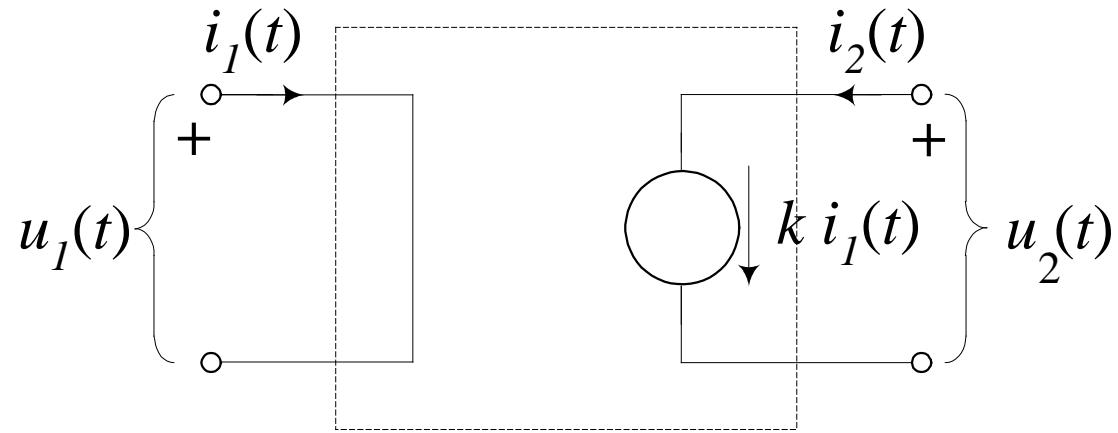
$$u_2 = ku_1 \quad ; \quad i_1 = 0$$

- **Strujno ovisni naponski izvor (SONI)** → aktivni četveropol, koji sadrži naponski izvor ovisan o nekoj struji u mreži,

$$u_2 = r \cdot i_1 \quad ; \quad u_1 = 0$$

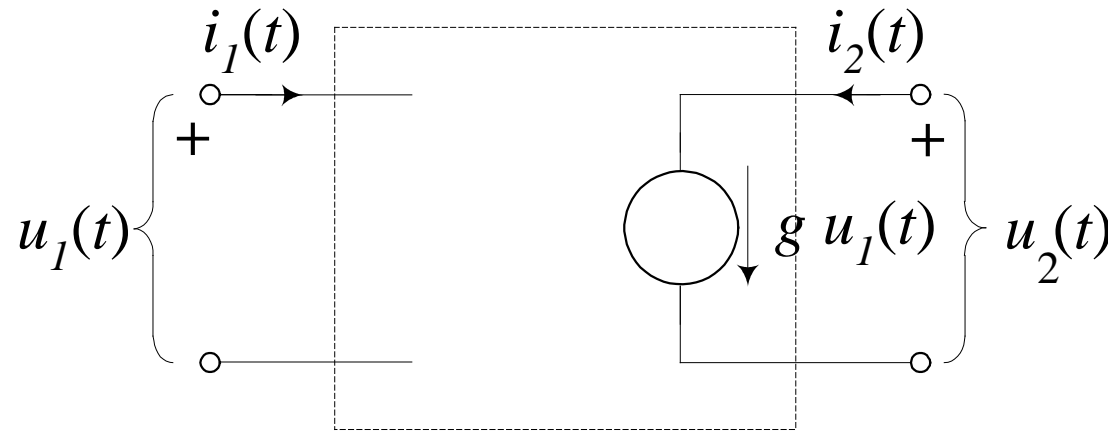
- **Strujno ovisni strujni izvor (SOSI) →** aktivni četveropol, koji sadrži strujni izvor ovisan o nekoj struji u mreži,

$$i_2 = k \cdot i_1 \quad ; \quad u_1 = 0$$

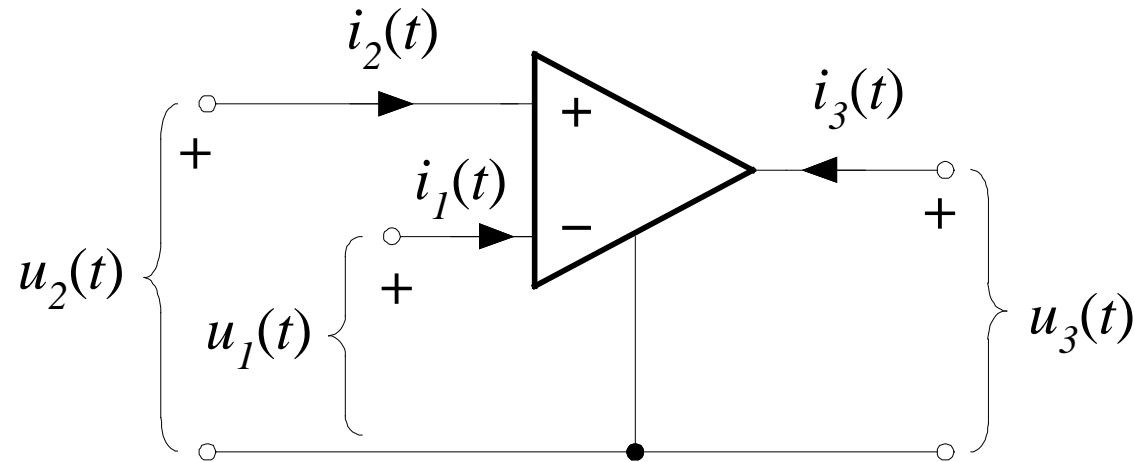

- **Naponski ovisni strujni izvor (NOSI) →** aktivni četveropol, koji sadrži strujni izvor ovisan o nekome naponu u mreži,

$$i_2 = g \cdot u_1 \quad ; \quad i_1 = 0$$

- **Operacijsko pojačalo** → element sa 3 prilaza.

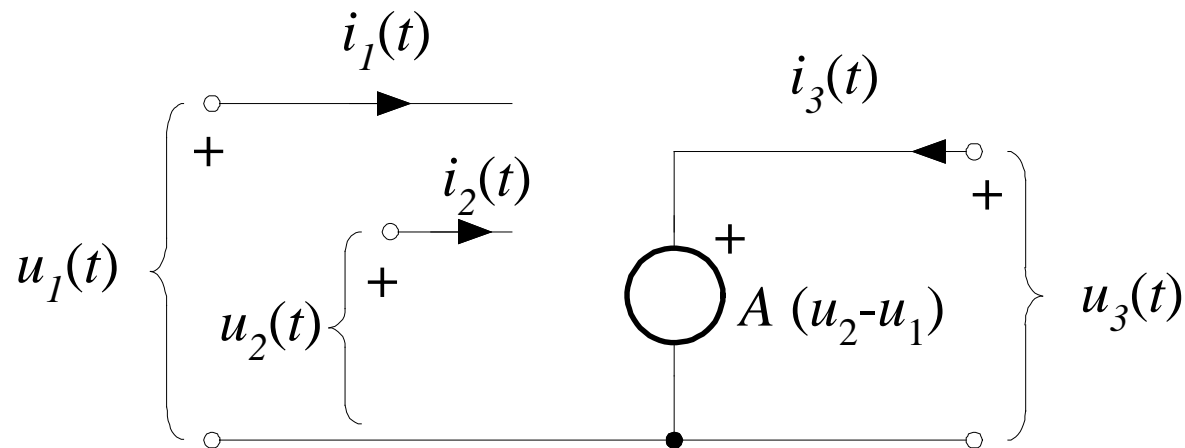
- Dva prilaza → ulazi
- treći prilaz → izlaz operacijskog pojačala
- Sva tri prilaza imaju jednu zajedničku priključnicu.

■ Definiicijske jednačbe

$$u_3 = A \cdot (u_2 - u_1) \quad ; \quad i_2 = i_1 = 0$$

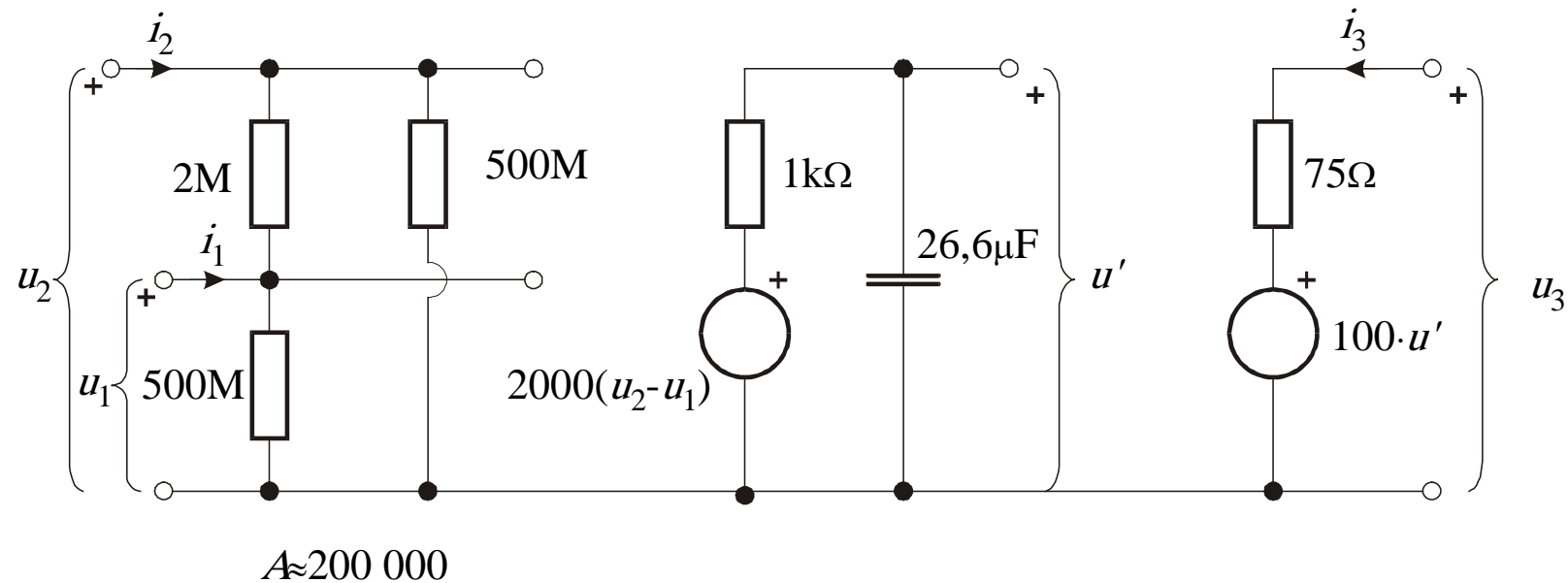
$$A \rightarrow \infty$$

■ Operacijsko pojačalo je moguće prikazati modelom s ovisnim naponskim izvorom

- Model prikazuje idealiziranu koncepciju tog elementa.
- U praksi $\rightarrow$ samo približna verzija te koncepcije.
- Tipično operacijsko pojačalo u realnim uvjetima ima:
  - konačno naponsko pojačanje A reda veličine 10^4
  - pojačanje A nije konstantno već je frekvencijski ovisno
  - ulazne struje i_1 i i_2 nisu jednake nuli $\rightarrow$ konačan ulazni otpor
  - tipičan ulazni otpor je reda veličine $5 \cdot 10^5 \Omega$
  - izlazni otpor je reda 300Ω .

- Model koji uzima u obzir realne osobine operacijskoga pojačala

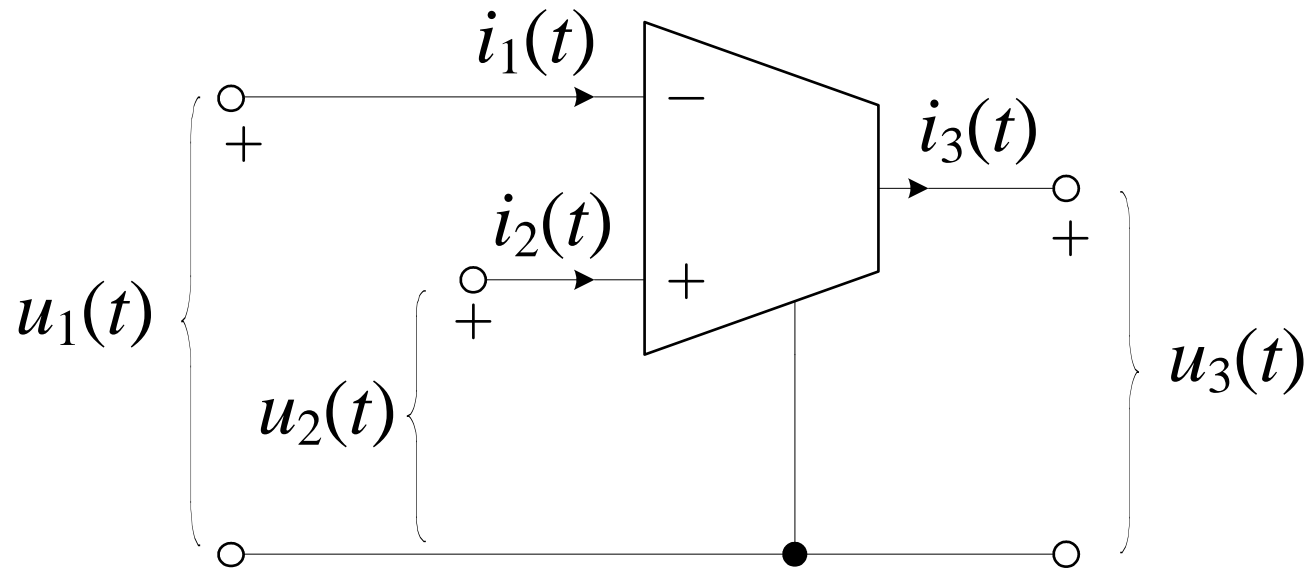
Realni model operacijskoga pojačala

- **Princip prividnog kratkog spoja**
- Pojednostavnjuje analizu krugova s operacijskim pojačalima
- Iz definicijskih izraza $\rightarrow$ izlazni napon u_3 je beskonačno mnogo puta veći od razlike napona na ulazima ($u_2 - u_1$).
- Napon u_3 je konačan. Ako $A \rightarrow \infty \rightarrow$, razlika napona na ulazima je jednaka nuli

$$u_2 - u_1 = \frac{u_3}{A} \rightarrow 0$$

- Ulazne stezaljke su na istome potencijalu.
- To je **prividni ili virtualni kratki spoj**, jer su struje i_1 i i_2 jednake nuli.

- **Strminsko pojačalo** → element sa 3 prilaza.

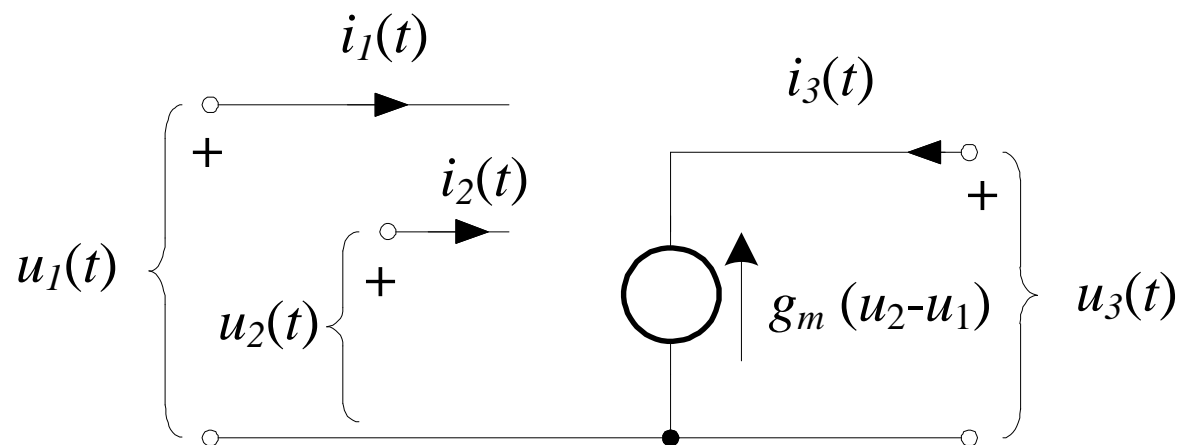

- dva ulazna signala → naponi u_1 i u_2 .
- izlazni signal → struja i_3 .
- Sva tri prilaza imaju jednu zajedničku priključnicu.

■ Definiicijske jednačbe

$$i_3 = g_m \cdot (u_2 - u_1) \quad ; \quad i_2 = i_1 = 0$$

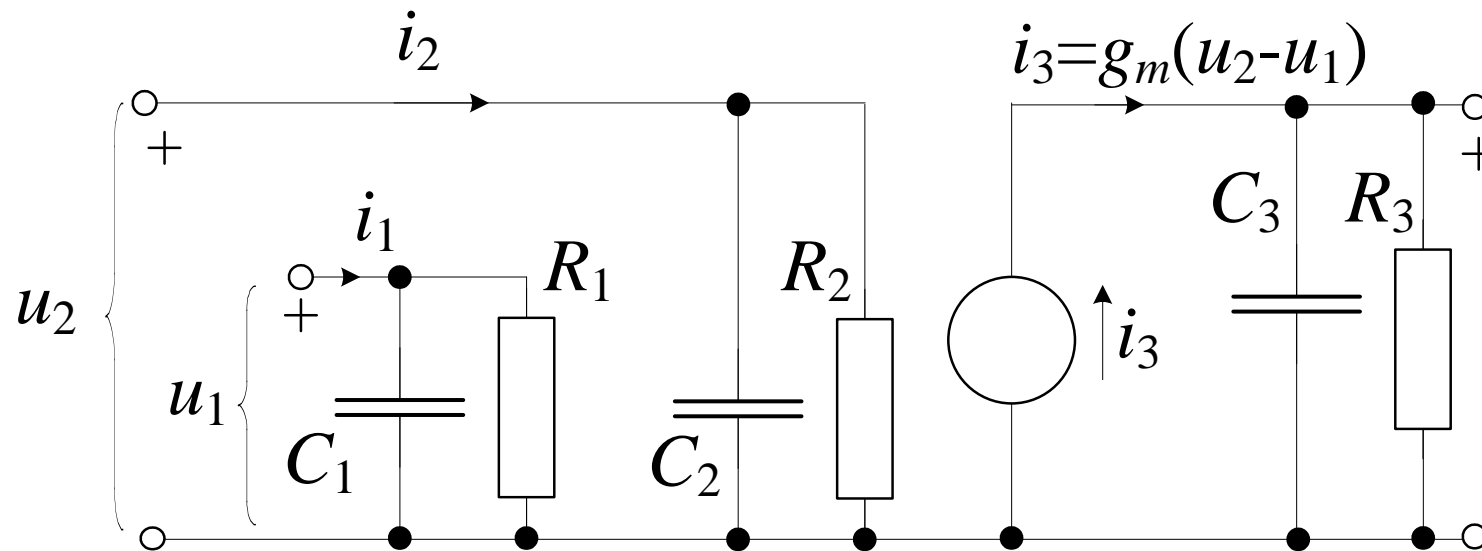
■ Strminsko pojačalo je moguće prikazati modelom s naponski ovisnim strujnim izvorom

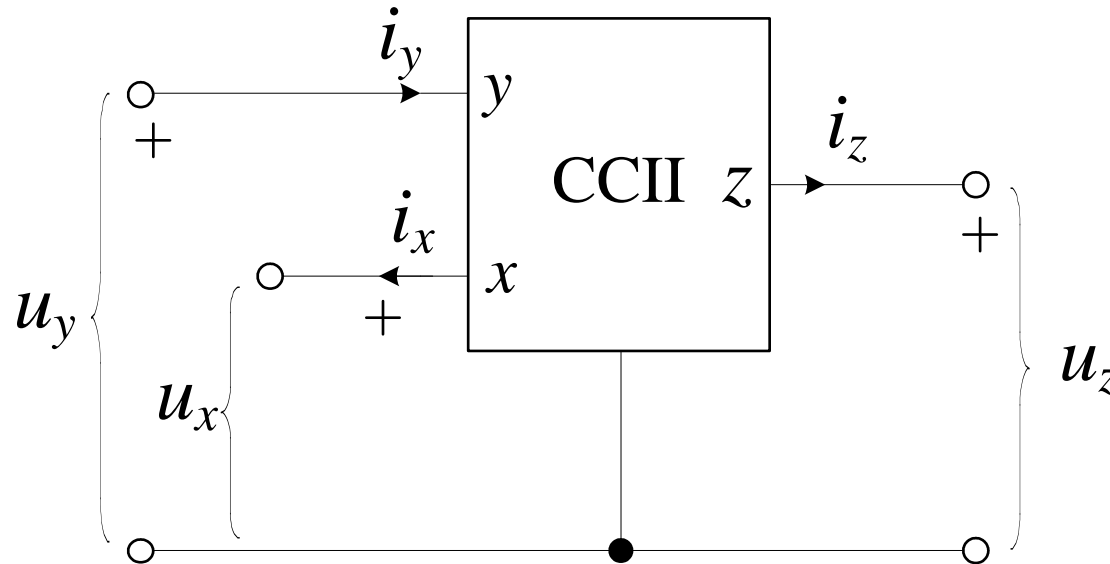
- Model prikazuje **idealiziranu** koncepciju tog elementa.
- g_m je konstanta čija dimenzija je Siemens i naziva se ***strminom*** (engl. *transconductance*).
- Ulazni i izlazni otpori su beskonačni.
- U praksi → samo približna verzija te koncepcije.
- Za tipično strminsko pojačalo u realnim uvjetima:
  - strmina g_m nije konstantna već je frekvencijski ovisna
  - ulazne struje i_1 i i_2 nisu jednake nuli → konačan ulazni otpor
  - konačan izlazni otpor
  - kapaciteti paralelni s ulazima i izlazom

- Model koji uzima u obzir realne osobine strminskoga pojačala

Realni model strminskoga pojačala

■ Strujni prijenosnik (CCII - Current conveyor)*

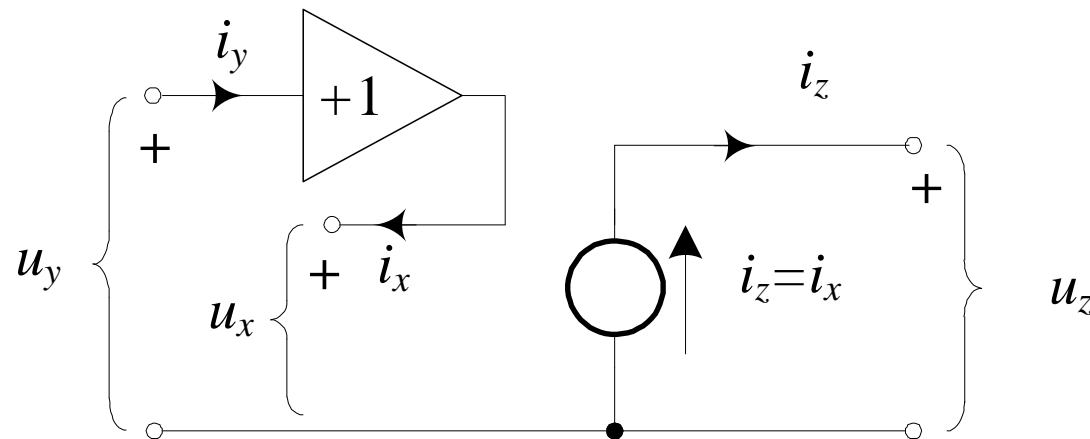
- $y \rightarrow$ naponski ulazni signal u_y ; $i_y=0$
- $z \rightarrow$ strujni izlazni signal i_z .
- $x \rightarrow$ naponski izlazni signal u_x ili strujni ulazni signal i_x .

*CCII - Strujni prijenosnik druge generacije

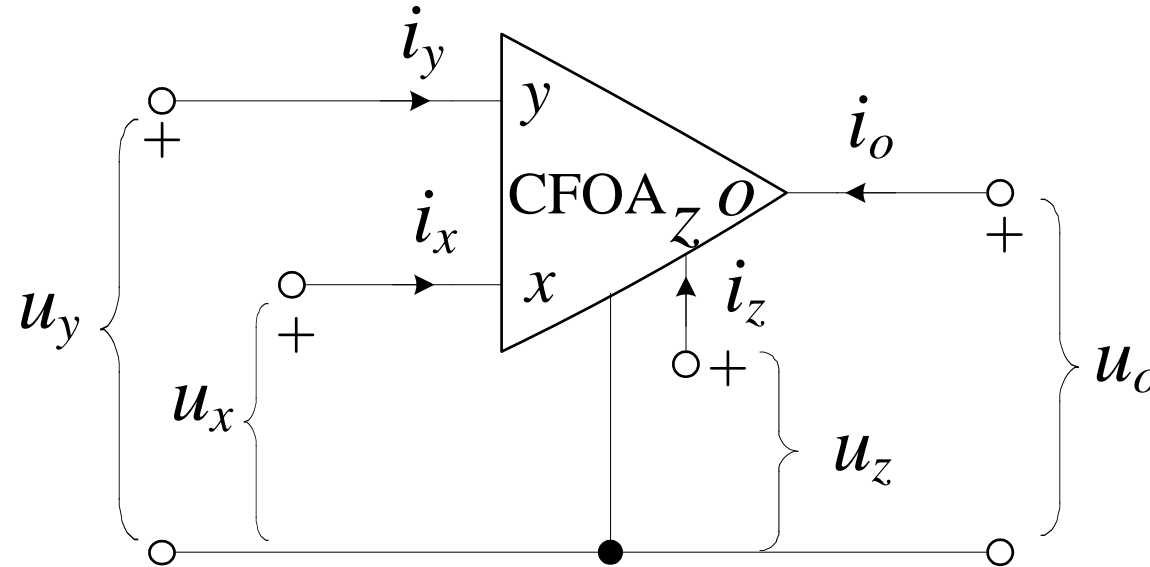
■ Definiicijske jednačbe

$$u_x = u_y \quad i_y = 0 \quad i_z = i_x$$

■ Strujni prijenosnik je moguće prikazati modelom prema slici

■ Operacijsko pojačalo sa strujnom povratnom vezom (CFOA-current-feedback operational amplifier)

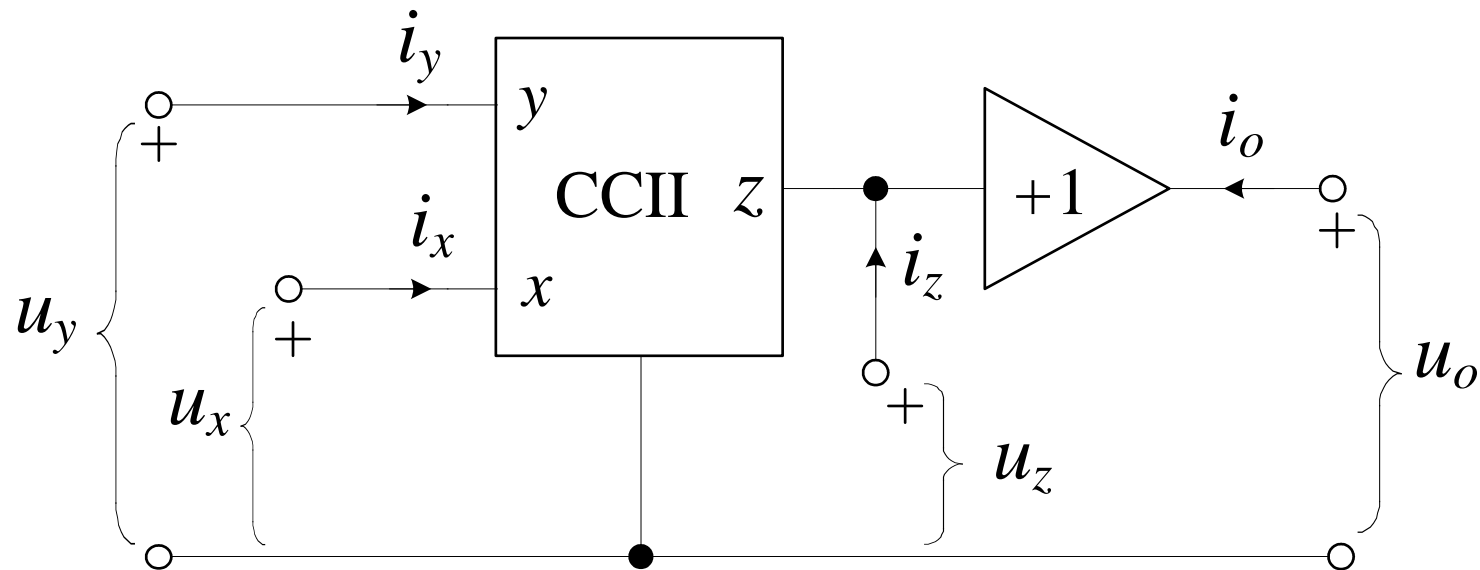

- $y \rightarrow$ naponski ulazni signal u_y ; $i_y=0$
- $z \rightarrow$ strujni izlazni signal i_z
- $o \rightarrow$ naponski izlazni signal u_o
- $x \rightarrow$ naponski izlazni signal u_x ili strujni ulazni signal i_x .

■ Definiicijske jednađžbe

$$u_x = u_y \quad i_y = 0 \quad i_z = i_x \quad u_o = u_z$$

■ CFOA je moguće prikazati modelom prema slici

■ CFOA je CCII na koji je dodano naponsko slijedilo koje ima ulogu naponskog izlaza (primjer je integrirani krug AD 844).